

УДК: 331.25:33.021.8

Кали́та Т. А.

ФІСКАЛЬНІ ВАЖЕЛІ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті проанізовано проблеми становлення трирівневої пенсійної системи в Україні, розглянуто норми щойноприйнятих законодавчих актів, направлених на реформування пенсійної системи. Наведено тлумачення терміну «фіскальні важелі», розкрито їх податкову та економічну природу.

Ключові слова: пенсійна реформа, трирівнева пенсійна система, фіскальні важелі, єдиний соціальний внесок (ЄСВ), податок на доходи фізичних осіб.

Постановка проблеми. В умовах фінансово-економічної кризи у країні, проблема соціального захисту найменш захищених верств населення, ще більше загострилася. Наразі нагально постало питання реформування «застарілої» та частково діючої пенсійної реформи, яка повинна збалансувати витрати на соціальну підтримку людей, що зростають у кількості, з фінансовими можливостями країни. На сьогодні на становлення ефективної діючої пенсійної системи впливає багато чинників, серед яких науковці виділяють традиційні та новітні. До традиційних чинників відносять демографічну ситуацію (для її оцінки найчастіше використовують співвідношення кількості пенсіонерів до кількості платників пенсійних внесків) та економічні чинники, які включають циклічність в економіці, безробіття, низький рівень заробітної плати, тіньові доходи населення. До новітніх чинників належать виклики постіндустріального розвитку(нестандартна зайнятість; підвищення віку первинного виходу на ринок праці; зміна вікового профілю заробітної плати) та трансформація соціально-економічної моделі(диференціація заробітної плати; рівень інфляції; девальваційні процеси)[3;36].

В контексті регулювання соціальних процесів у суспільстві, таких як впровадження пенсійної реформи, провідна роль належить регуляторним засобам впливу, а саме фіскальним важелям. Свою безпосередню реалізацію це знаходить у цілеспрямованому впливі фінансових регуляторів на гармонійний розвиток та становлення трирівневої пенсійної системи. Тому дослідження фіскальних важелів впливу на розвиток і становлення реформованої пенсійної системи, як й соціально-економічних, має важливе значення. Але, якщо соціально-економічні інструменти впровадження трирівневої пенсійної системи досліджувалися багатьма науковцями, то фінансово-фіскальні важелі становлення всіх рівнів пенсійної системи потребують подальшого вивчення. Це і зумовило актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин проблеми. Різноманітні аспекти реалізації реформування пенсійної системи в Україні досліджували такі науковці, як О.П. Коваль, Л.О.

Аксьонова, Л. Зимовська, С.В. Юшко, А. Федоренко, Е. Лібанова, Л. Ткаченко, В. Гуменюк, П.В.Філіпчук та інші.

Мета статті. Метою статті є аналіз фінансово-фіскальних важелів реформування пенсійної системи в Україні, виявлення .

Виклад основного матеріалу. Часткове функціонування пенсійної системи (наразі працює лише перший рівень та трохи третього) є потенційним джерелом загроз у соціальній та фінансово-економічній сфері країни. Процес реформування пенсійної системи в Україні розпочато вже більше 10 років назад, було прийнято низку законів, які передбачали підвищення ефективності такого забезпечення, проведено реорганізацію органів, що його здійснюють. Важливого значення у процесі реформування пенсійної системи, отже, і соціального забезпечення в цілому, набуло прийняття 9 липня 2003 р. Верховною Радою України законів України «Про недержавне пенсійне забезпечення» і «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та інших законів, спрямованих на вдосконалення існуючої солідарної пенсійної системи. Законодавчо затверджена трирівнева пенсійна система націлена на виховання економічної самостійності громадян за стан матеріального добробуту після виходу на пенсію[6;7]. Але значного покращення у соціальному забезпеченні пенсіонери ще не відчули.

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»(набув чинності 1 січня 2004 р.) передбачена трирівнева пенсійна система, що складається із солідарної системи(першого рівня), обов'язкової накопичувальної системи(другого рівня) та недержавного добровільного пенсійного забезпечення (третього рівня) [6]. Така система має за мету розподілити між трьома її складовими ризики, пов'язані зі змінами в демографічній ситуації(до чого більш чутлива солідарна система) та з коливанням в економіці і на ринку капіталів(що більше відчувається у накопичувальній системі) [2;59].

Не дивлячись на прийняття Закону України №3668-VI «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 08.07.2011 року, функціонування пенсійної системи не покращилося.

На сучасному етапі працює лише загальнообов'язкове солідарне страхування, в той час загальнообов'язкова накопичувальна складова пенсійної системи зовсім не працює, а недержавне пенсійне забезпечення майже себе не виправдало.

Варто зазначити, що недоліками пенсійної реформи 2011 року було те, що зміни у нормах збільшення пенсійного віку для жінок до 60 років, підвищення страхового стажу, необхідного для призначення пенсії за віком, та інші, викликали, з одного боку, неабиякий резонанс в суспільстві, а з іншого - лише незначною мірою зменшили навантаження на пенсійну систему. За даними досліджень, українці платять одні з найвищих у Європі пенсійних зборів, при цьому отримують одну із найменших пенсій. Так, середній розмір відрахувань із зарплати до Пенсійного фонду складає 35%, а середня пенсія складає близько 1122 гривень на кінець 2014 року. Пенсійна реформа буде неефективною, поки

половина економіки знаходиться в тіні, тому покращення якості життя пенсіонерів та населення в цілому напряму залежить від комплексного реформування економіки, залучення інвестицій, нарощення обсягів ВВП.

Проблема гостро постає не у ставці нарахування та утримання єдиного соціального внеску, як у виведенні недоотриманих державою сум податку з тіні, деякі працівники зовсім не оформленні та отримують неофіційну заробітну плату, з якої не доплачуються суми єдиного соціального внеску до бюджету України. Тому постає питання державного регулювання впровадження пенсійної реформи, використовуючи фіскальні(податкові) важелі впливу. Розглянемо визначення «фіскальних важелів» («податкових важелів») декількох науковців у таблиці 1.:

Таблиця 1.

Тлумачення поняття «фіскальних важелів» («податкових важелів»)

Автор	Визначення
Шарікова О. В.	Податкові інструменти детінізації економіки як засіб впливу держави на податкову поведінку суб'єктів господарювання і населення шляхом зміни елементів податків, що формує фіскальні стимули, які спонукають платників обирати офіційне інституційне середовище, і сприяє скороченню масштабів тіньової економіки.
Солдатенко О. В.	Важелі (фіскальні) – система економічних та організаційних заходів оперативного втручання в хід регулювання податкових зобов'язань, зокрема особлива увага приділяється економічним методам; важелі регулювання економіки базуються на чинній законодавчій базі держави.
Тищенко О. М. і Голякова К. В.	Важелі (бюджетно-податкові) – це сукупність заходів бюджетно-податкової політики, які спрямовані на стримування, вирівнювання або стимулювання окремих напрямів соціально-економічного розвитку країни із застосуванням певного набору інструментів.
Іванов Ю. Б.	Інструментами податкового регулювання пропонується розуміти сукупність норм податкового законодавства, які забезпечують вплив держави на господарську поведінку платника податків через його економічні інтереси для досягнення певного економічного, соціального чи іншого корисного результату.

Джерело: систематизовано автором за [5;8-10].

Проаналізувавши різні тлумачення «фіскальних важелів» («податкових важелів») ми дійшли таких висновків:

1) Фіскальні важелі – це дієва система податкових інструментів впливу держави на оздоровлення економіки, виведення її з тіньового сектору, тобто досягнення певного економічного, соціального чи іншого корисного результату.

2) Важелі повинні мати визначений об'єкт, процес своєї дії для досягнення

певного результату тобто бути ціленаправленими. У контексті даної теми – це реалізація пенсійної реформи в Україні.

3) Використання фіскальних (податкових) важелів має базуватися на чинному законодавстві держави, адже через норми податкового, бюджетного та іншого законодавства відбувається регулювання соціально-економічних процесів у суспільстві.

З прийняттям Закону України №77-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» від 28.12.2014 р. внесено зміни в частині нарахування та утримання роботодавцями єдиного соціального внеску (ЄСВ) із заробітної плати за основним місцем роботи, а саме відтепер базою нарахування ЄСВ буде мінімальна заробітна платня в розмірі 1218 грн.

Також з 1 січня 2015 року збільшуються розміри штрафів:

- за несплату чи несвоєчасну сплату єдиного внеску – з 10% до 20% від своєчасно не сплачених сум;
- за donарахування контролюючим органом своєчасно не нарахованого ЄСВ – з 5% до 10% від donарахованої суми за кожний повний або не повний звітний період, але не більше 50% від donарахованого ЄСВ.

Крім того, встановлено штраф за неподання звіту з ЄСВ – 170 грн. і 1020 грн. за повторне порушення.

Члени сімей фізичних осіб – підприємців, які беруть участь у провадженні підприємницької діяльності, виключаються з переліку платників єдиного внеску.

Для підприємців як на загальній системі, так і на єдиному податку мінімальний платіж ЄСВ складає як і в 2014 році 422 грн.65 коп.

Також Законом №77-VIII передбачено можливість нараховувати ЄСВ на зарплату та винагороди за цивільно-правовими договорами з понижуючим коефіцієнтом 0,4 за умови дотримання певних вимог, встановлених зазначеним Законом.

В рамках реформи ЄСВ з 1 січня 2015 року було створено Фонд соціального страхування України, який об'єднає Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань і Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

Також для легалізації заробітної плати та зайнятості передбачається ряд змін до законодавства про оплату праці, адміністративного та кримінального законодавства.

Зокрема, встановлюється, що працівник не може бути допущений до роботи без укладення трудового договору в письмовій формі і повідомлення Державної фіскальної служби України про прийом працівника на роботу. У разі виявлення оформлення трудових відносин без укладення трудового договору, роботи на умовах неповного робочого часу при фактичному виконанні роботи повний робочий час, приймається рішення про виплату працівникові зарплати не нижче середньої по відповідному виду економічної діяльності без

урахування фактично виплаченої зарплати, про нарахування та сплату прибуткового податку та суми ЄСВ за встановлений період роботи.

Також передбачаються фінансові санкції для юридичних осіб та фізичних осіб підприємців у вигляді штрафу в розмірі від 1 до 30 мінімальних заробітних плат за допуск працівника до роботи без оформлення трудових відносин, оформлення працівника на неповний робочий час у разі фактичного виконання роботи повний робочий час, виплати зарплати без нарахування та сплати ЄСВ та податків, порушення термінів виплати зарплати більш ніж за 1 місяць, виплати не в повному обсязі, недотримання мінімальних державних гарантій в оплаті праці та порушення інших вимог трудового законодавства.

Крім того, з 1 січня 2015 року роботодавці зобов'язані сплачувати розмір ЄСВ не менше мінімального (розмір розраховується виходячи з мінімальної заробітної плати, встановленої законодавством), незалежно від суми нарахованої заробітної плати[1].

Відповідно до внесених змін, по 31 грудня 2015 року для платників єдиного внеску встановлюється понижуючий коефіцієнт при розрахунку сум єдиного внеску, якщо платником виконуються одночасно такі умови:

а) база нарахування єдиного внеску в розрахунку на застраховану особу в звітному місяці збільшилась на 20 і більше відсотків порівняно з середньомісячною базою нарахування єдиного внеску платника за 2014 рік в розрахунку на одну застраховану особу;

б) після застосування коефіцієнта середній платіж на одну застраховану особу в звітному місяці складе не менше ніж середньомісячний платіж на одну застраховану особу платника за 2014 рік;

в) кількість застрахованих осіб у звітному місяці, яким нараховані виплати, не перевищує 200 відсотків середньомісячної кількості застрахованих осіб платника за 2014 рік. Ця умова не застосовується для фізичних осіб – підприємців, фізичних осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та фізичні особи, які використовують працю інших осіб на умовах трудового договору (контракту).

Якщо в результаті розрахунку коефіцієнта його значення складає менше ніж 0,4, то платник застосовує коефіцієнт 0,4. Даний коефіцієнт застосовується в тому числі при нарахуванні заробітної плати (доходів) фізичним особам з джерел не за основним місцем роботи.

Коефіцієнт не застосовується військовими частинами та органами, які виплачуються грошове забезпечення. У разі застосування коефіцієнта платник єдиного внеску зазначає про це у звіті.

Кабінет Міністрів України в рамках проведення пенсійної реформи, основи якої були узгоджені з ключовим кредитором країни Міжнародним Валютним Фондом, запропонував Верховній Раді внести зміни до пенсійного законодавства і закріпити принцип поетапного підвищення на 5 років пільгового пенсійного віку для жінок і збільшення страхового стажу для осіб, які мають право на пільгову пенсію, а також зменшити до 85 % обсяг виплачуваних пенсій працюючим пенсіонерам.

Згідно другого реформаторського Закону України №213-19 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України про пенсійне забезпечення» від 02.03.2015 р. Кабмін пропонує зменшити дотації Пенсійному фонду на 3,9 млрд грн. Зроблять це в тому числі й за рахунок урізання спецпенсій. Отже, зміни торкнуться також і спец пенсіонерів, тобто вони будуть позбавлені права отримувати заробітну плату і пенсію одночасно.

Тобто працюючі пенсіонери, такі як судді, прокурори, народні депутати, інші чиновники, повинні будуть обирати: або працювати і отримувати заробітну плату, або йти на спецпенсію і отримувати пенсію. Цей законодавчий крок зроблено урядом через те, по-перше, що в країні існує цілий ряд спеціальностей, які дають можливості в досить молодому віці людям виходити на пенсію; по-друге, безумовно, будуть внесені певні обмеження на отримання пенсії, зокрема працюючими пенсіонерами – це прокурори, судді, народні депутати, державні чиновники тощо. Треба зазначити, що уряд приймаючи вищенаведені законодавчі акти притримується європейським принципам, а саме: не тільки шукає шляхи збільшення доходів Пенсійного фонду, а й знаходить оптимальні рішення щоб зменшити видатків.

На виконання положень Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» (№ 71-VIII від 28.12.2014) у зв'язку із набранням чинності змін до Податкового кодексу України (далі – ПКУ) податок на доходи фізичних осіб справляється з суми пенсій (включаючи суму їх індексації, нараховану відповідно до закону) або щомісячного довічного грошового утримання, якщо їх розмір перевищує три мінімальні заробітні плати (у розрахунку на місяць), встановлені на 1 січня звітного податкового року, - у частині такого перевищення (ст.164.2.19 ПКУ).

Крім того, відповідно до п.16-1 підрозділу 10 розділу XX «Перехідні положення» ПКУ об'єктом оподаткування військовим збором є доходи, визначені статтею 163 цього Кодексу, а фактично загальний місячний оподатковуваний дохід, зокрема, визначений статтею 164.2.19.

Базою оподаткування у 2015 році є суми пенсій або щомісячного довічного грошового утримання у частині, що перевищує 3654,00 грн. на місяць. Ставка податку становить 15 відсотків, якщо база оподаткування для місячного оподаткованого доходу не перевищує десятикратний розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного податкового року, та 20 відсотків, якщо база оподаткування в календарному місяці перевищує десятикратний розмір мінімальної заробітної плати.

Ставка військового збору – 1,5 відсотка від об'єкта оподаткування.

Зважаючи на викладене, всі пенсії, незалежно від їх виду, та щомісячне довічне грошове утримання у частині, що перевищує 3654,00 грн. на місяць підлягають оподаткуванню.

Прийняття проекту акта не потребує додаткових витрат за рахунок коштів Державного бюджету України. Разом з тим, його реалізація матиме вплив на доходну частину бюджету з урахуванням наступних розрахунків:

- кількість пенсіонерів, що отримують пенсію більше 3654 грн. становить 402351;

- середній розмір пенсії зазначених осіб становить 5037,92 грн.

З урахуванням цього загальна сума виплачуваних пенсій на місяць становить 2 млрд. 27 млн. грн., а сума, що підлягає оподаткування 578 млн. 548 тис. грн.

Таким чином, сума податку на доходи фізичних осіб становитиме 86,8 млн. грн. щомісяця.

Висновки. Проаналізувавши новації у вітчизняному законодавстві можна сказати, що введення в дію ряду чинних законодавчих актів дозволить покращити фінансово-фіскальний механізм становлення трирівневої пенсійної системи, підвищить організацію, порядок сплати єдиного соціального внеску, сприятиме легалізації зарплат, що збільшить надходження до Пенсійного фонду України.

Список використаних джерел

1. Законодавчі новації 2015[Електронний ресурс]. – режим доступу: www.oda.cv.ua/sites/default/files/...na_28.0...
2. Зимовська Л. Деякі аспекти реформування системи пенсійного забезпечення в Україні/Л.Зимовська//Вісник КНТЕУ.- 2011– Вип.2.- С.59
3. Коваль О.П. Потенційні ризики та загрози запровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи/О.П.Коваль//Економіка та держава.- 2011– Вип.12-С.36
4. Н.Андрусенко/Які пенсії отримаємо після 1 квітня? [Електронний ресурс]. – режим доступу: www.ukrinform.ua/
5. Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій : навчальний посібник / Під ред. д-ра екон. наук проф.Іванова Ю. Б., д-ра екон наук, проф. Майбурова І. А. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2010. – 492 с.
6. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України(зі змінами та допов.)// Відом.Верховної Ради.- 2003.- №49-51.-Ст.372
7. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України(зі змінами та допов.)// Відом.Верховної Ради.- 2003.- №47-48.- Ст.372
8. Тищенко О. М. Теоретико-методологічний аналіз аспектів регулювання міжбюджетних відносин / О. М. Тищенко, К. В. Голякова // Проблеми економіки. – 2012. – № 1. – С. 24 – 29.
9. Шарікова О. В. Податкова політика в умовах детінізації економіки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08/ О. В. Шарікова ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – 16 с.
10. Фіскальні важелі регулювання економіки : монографія / За заг. ред. О. В. Солдатенко. – К. : Алерта. 2012. – 278 с.

Подано до редакції 25 травня 2015 року

Калита Т. А.

Фискальные рычаги реформирования пенсионной системы Украины

В статье проанализировано проблемы становления трехуровневой пенсионной системы в Украине, рассмотрены нормы вновьпринятых законодательных актов, направленных на реформирование пенсионной системы. Приведено толкование термина "фискальные рычаги", раскрыто их налоговую и экономическую природу.

Ключевые слова: пенсионная реформа, трехуровневая пенсионная система, фискальные рычаги, единственный социальный взнос (ЕСВ), налог на доходы физических лиц.

Kalyta T. A.

In the article gives the analysis of problem of becoming of the three-level pension system in Ukraine, the norms of the newaccepted legislative acts sent to reformation of the pension system are considered. Interpretation over of term "fiscal levers" is brought, they are exposed tax and economic nature.

Key words: pension reform, three-level pension system, fiscal levers, only social payment (ECB), income tax physical persons.

Калита Тетяна Анатоліївна – асистент кафедри фінансових ринків Національного університету ДПС України.